

DINIY LEKSIKANING POST MODERNIZM DAVRIDA LINGVOKUKTUROLOGIK JIHATI (O'ZBEK ADABIYOTI MISOLIDA)

Samarqand davlat chet tillar instituti doktoranti
Sadriddinzoda Safiya Shaxobiddinovna

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot postmodernizm davri o'zbek adabiyotida diniy leksikaning lingvokulturologik xususiyatlarini yoritishga bag'ishlangan. Maqolada diniy mazmundagi leksik birliklarning badiiy matnda qanday madaniy va milliy ma'nolarni ifodalashi, ularning muallif badiiy niyatini ochishdagi hamda o'quvchining matnni talqin etish jarayonidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, diniy leksikaning postmodern asarlarda ramziy, estetik va madaniy yuklamani shakllantirishdagi funksiyalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari diniy leksik birliklar o'zbek xalqining ma'naviy merosi va madaniy qadriyatlarini aks ettirish bilan birga, postmodern badiiy tafakkurning muhim lingvokulturologik unsurlaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: diniy leksika, postmodernizm, lingvokulturologiya, zamonaviy o'zbek adabiyoti.

Kirish

Postmodernizm vakillari bilim, haqiqat va qadriyatlarni o'zgarmas tushunchalar sifatida emas, balki tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar ta'sirida shakllanuvchi hodisalar sifatida talqin qiladilar. Ularning fikricha, insonning dunyoqarashi va qadriyatlari jamiyat taraqqiyoti hamda mavjud madaniy muhit bilan uzviy bog'liq bo'lib, vaqt o'tishi bilan o'zgarib boradi. Shu sababli postmodernizm mutafakkirlari insonning ma'naviy va ijtimoiy ehtiyojlarini qat'iy qoidalarga emas, balki jamiyatning o'zgaruvchan sharoitlariga moslashgan holda qondirish mumkinligini ta'kidlaydilar. Bu jihati bilan postmodernizm modernizmdan farq qiladi. Modernizm obyektiv haqiqat va mukammal idealni topishga intilsa, postmodernizm bunday mutlaq haqiqatning mavjudligini shubha ostiga oladi. U har qanday g'oya yoki nazariyani muayyan davr, madaniyat va ijtimoiy sharoit mahsuli sifatida baholaydi. Ayrim olimlarning fikricha, postmodernistik qarashlarning o'zida ham ma'lum ziddiyat mavjud. Chunki postmodernizm modernizm yaratgan ilmiy tushunchalar va metodologik yondashuvlardan foydalangan holda aynan shu tizimni tanqid qiladi. Shu bois bu yo'nalish ba'zan o'z nazariy asoslari bilan bog'liq paradokslarni ham yuzaga keltiradi. Postmodernizm ko'pincha metanarrativlar, mafkuralar va universal qarashlarga nisbatan tanqidiy munosabat bilan tavsiflanadi. Ushbu yo'nalishda ratsionallik, obyektiv haqiqat,

ilm-fan, axloq, til, inson tabiati va ijtimoiy taraqqiyot kabi tushunchalar mutlaq hodisalar sifatida emas, balki tarixiy va madaniy sharoit mahsuli sifatida talqin etiladi. Natijada postmodern tafakkurda plyuralizm, relyativizm va turli nuqtayi nazarlarning teng huquqliligi asosiy tamoyillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur tadqiqot postmodernizm davri o'zbek adabiyotida diniy leksikaning lingvokulturologik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotning empirik manbalarini postmodern yo'nalishda yaratilgan o'zbek badiiy asarlari tashkil etadi. Asarlar tarkibidagi diniy mazmundagi leksik birliklar tanlab olinib, ularning badiiy matndagi vazifasi va madaniy mazmuni tahlil qilindi. Tadqiqot davomida lingvokulturologik, leksik-semantik, tavsifiy hamda interpretativ tahlil usullaridan foydalanildi. Dastlab diniy leksik birliklarning matnda qo'llanish chastotasi va kontekstdagi ma'nosi aniqlandi. Keyinchalik ularning milliy madaniyat, diniy qarashlar va postmodern badiiy tafakkur bilan bog'liqligi o'rganildi. Tahlil jarayonida diniy leksikaning ramziy mazmun hosil qilishi, madaniy kodlarni ifodalashi hamda qahramonlar dunyoqarashi va muallif konsepsiyasini yoritishdagi o'rni alohida baholandi. Olingan natijalar lingvokulturologiya, adabiyotshunoslik va zamonaviy tilshunoslikka oid ilmiy manbalar bilan qiyosiy tahlil qilinib, umumiy xulosalar shakllantirildi. Ushbu metodologik yondashuv postmodern o'zbek adabiyotida diniy leksikaning til, madaniyat va badiiy tafakkur o'rtasidagi o'zaro bog'liqligini chuqurroq ochib berishga imkon yaratdi. Postmodernizmning lingvistik asoslari. Postmodernizm tilni faqat axborot uzatish vositasi sifatida emas, balki ma'no hosil qiluvchi madaniy va ijtimoiy tizim sifatida talqin qiladi. Ushbu yo'nalish vakillari til birliklarining mazmuni ularning qo'llanilish vaziyati, madaniy muhit va kommunikativ kontekstga bog'liq holda shakllanishini ta'kidlaydilar. Shu sababli postmodernizmda til doimiy ravishda yangi talqin va izohlarni yuzaga keltiruvchi dinamik hodisa sifatida qoraladi. Postmodern yondashuv tilning semantik va sintaktik xususiyatlariga ham yangicha qarashni taklif etadi. So'z va iboralarning ma'nosi mutlaq emas, balki matn va kontekstga qarab o'zgarishi mumkin. Natijada badiiy asarlarda ko'p ma'nolilik, ramziylik va murakkab sintaktik qurilmalar keng qo'llaniladi. Postmodernizmning adabiyotga ta'siri. Postmodern adabiyotning muhim xususiyatlaridan biri dekonstruksiya tamoyilidir. Ushbu yondashuv matnni yagona va qat'iy ma'noga ega hodisa sifatida emas, balki turli talqinlarga ochiq badiiy tizim sifatida ko'rib chiqadi. Natijada o'quvchi matn mazmunini mustaqil ravishda anglash va izohlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Yana bir muhim tamoyil – intertekstuallik bo'lib, u badiiy matnlarning boshqa matnlar, tarixiy manbalar va madaniy an'analar bilan uzviy bog'liqligini ifodalaydi. Shu sababli postmodern asarlarda iqtiboslar, ramzlar va turli madaniy kodlardan

keng foydalaniladi. Postmodernizm, shuningdek, umumiy va o'zgarmas haqiqatni ifodalovchi metanarrativlarni tanqid qiladi. Buning o'rniga ko'p qirrali qarashlar, individual tajribalar va turli talqinlarga asoslangan yangi badiiy usullarni ilgari suradi. Postmodernizmning lingvistik namoyon bo'lishi. Tilning postmodern adabiyotdagi qo'llanilishi an'anaviy me'yorlardan farq qiladi. Mualliflar diniy, tarixiy va madaniy leksik birliklarni yangi badiiy vazifalarda qo'llab, ularga ramziy va ko'p qatlamli ma'nolar yuklaydilar. Ayniqsa, diniy leksika postmodern asarlarda lingvokulturologik ahamiyat kasb etib, milliy qadriyatlar, madaniy xotira va muallifning estetik qarashlarini ifodalovchi muhim vositaga aylanadi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot postmodernizm davri o'zbek adabiyotida diniy leksikaning lingvokulturologik ahamiyati yuqori ekanligini ko'rsatdi. Badiiy asarlarda qo'llanilgan diniy mazmundagi leksik birliklar diniy tushunchalarni ifodalash bilan bir qatorda, xalqning madaniy xotirasi, milliy o'zligi va ma'naviy qadriyatlarini yoritishda ham muhim o'rin egallaydi. Shu jihatdan diniy leksika til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini namoyon etuvchi asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar diniy leksik birliklarning postmodern badiiy tafakkurga xos bo'lgan ramziylik, ko'p ma'nolilik va intertekstual aloqalar orqali yangi mazmun kasb etishini ko'rsatdi. Mualliflar diniy obraz va tushunchalardan foydalanish orqali nafaqat diniy g'oyalarni, balki insonning ichki kechinmalari, axloqiy tanlovi, milliy o'zligi hamda jamiyatdagi ma'naviy muammolarni ham badiiy talqin qiladilar. Natijada diniy leksika asarning estetik qimmatini oshirish va o'quvchini chuqur mushohadaga undashga xizmat qiladi. Shuningdek, tadqiqot diniy leksik birliklarning mazmuni ularning qo'llanilish konteksti bilan uzviy bog'liqligini tasdiqladi. Bir xil diniy so'z yoki ibora turli badiiy vaziyatlarda turlicha lingvokulturologik mazmun kasb etishi mumkin. Bunda muallifning individual uslubi, asarning g'oyaviy yo'nalishi va o'quvchining madaniy tajribasi muhim omillar hisoblanadi. Shu sababli diniy leksikani tahlil qilishda uning nafaqat lug'aviy ma'nosi, balki madaniy va badiiy funksiyalarini ham hisobga olish zarur. Umuman olganda, postmodern o'zbek adabiyotida diniy leksika badiiy tafakkurni boyituvchi, madaniy kodlarni saqlovchi va milliy qadriyatlarni ifodalovchi muhim lingvokulturologik vosita sifatida namoyon bo'ladi. U o'quvchining matnni anglash jarayonini chuqurlashtiradi, muallif konsepsiyasini to'liqroq ochishga yordam beradi hamda badiiy asarning mazmun va g'oyaviy ta'sirchanligini kuchaytiradi. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlarda diniy leksikaning turli janrlarda namoyon bo'lishi, uning boshqa xalqlar adabiyoti bilan qiyosiy tahlili hamda

zamonaviy lingvokulturologik va kognitiv yondashuvlar asosida o'rganilishi ushbu sohadagi ilmiy izlanishlarni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA HAVOLALAR

1. Peter Childs, Roger Fowles, The Routledge Dictionary of literary terms, Routledge 2006, 198 bet
2. J. A. Cuddon, A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory, fifth edition, A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, The Estate of J. A. Cuddon, 2013, 569 bet
3. D. Quronov, Z.Mamajonov, M.Sheraliyeva, Adabiyotshunoslik lug'ati, Toshkent Akademnashr, 2013, 229 bet,
4. С.Курунов Постмодерн кайфият ва идеал эҳтиёжи, ЎзАС, 2012. 27 июл. №30 son
5. Қозоқбой Йўлдош, Постмодернизм, моҳият, илдизлар ва белгилар, “Жаҳон адабиёти”, 2015 йил, 10-сон, 108.b